
Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника»

Кафедра теоретичної і прикладної економіки

ПОЛІТЕКОНОМІЯ

словник термінів і понять

м. Івано-Франківськ
2019

УДК 330+371.214.144
ББК 65.01
П50

Укладач: к.е.н., доцент кафедри
теоретичної і прикладної економіки
Ємець Ольга Іванівна

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ РІШЕННЯМ
кафедри теоретичної і прикладної економіки
(протокол № 1 від «29» серпня 2019 р.)

ВЧЕНОЇ РАДИ ЕКОНОМІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В.
Стефаника» (протокол № 1 від «29» серпня 2019 р.)

Рецензенти: к.е.н., доцент **Ціжма Ю.І.**
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім.
В. Стефаника»
к.е.н., доцент **Шеленко Д.І.**
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім.
В. Стефаника»

П50 **Ємець О.І.**
Політекономія: словник термінів та понять для самостійної роботи студентів, які навчаються за освітньою програмою 076 "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність" галузі знань 07 "Управління та адміністрування" для здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Ємець О. І. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2019. – 44 с.

Словник термінів та понять з дисципліни “Політекономія” для студентів містять терміни і поняття згруповані за темами, а також наведено покажчик термінів і понять та рекомендовану літературу.

УДК 330+371.214.144
ББК 65.01

@О.І.Ємець, 2019

ЗМІСТ

Тема 1. Предмет і метод політичної економії	4
Тема 2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці	6
Тема 3. Економічні потреби та інтереси	8
Тема 4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закони її розвитку.....	10
Тема 5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші	46
Тема 6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата	52
Тема 7. Витрати виробництва і прибуток.....	57
Тема 8. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення	61
Тема 9. Домогосподарство в системі економічних відносин.....	20
Тема 10. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток	21
Тема 11. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента	22
Тема 12. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми	25
Тема 13. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою	26
Тема 14. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції	28
Тема 15. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік	29
Тема 16. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин	31
Тема 17. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України	32
Показчик термінів та понять	33
Рекомендована література	43

Тема 1. Предмет і метод політичної економії

Політекономія – це суспільна наука, яка розкриває суть понять, категорій, законів та закономірностей функціонування і розвитку економічних систем на різних історичних етапах існування людства.

Об'єктом політичної економії як науки є економічна система, яка функціонує на основі певних виробничих відносин.

Предметом політекономії є вивчення суті і розвитку виробничих відносин; вивчення взаємодії продуктивних сил та виробничих відносин; вивчення економічних категорій і законів, що керують розвитком економіки.

Нормативна політекономія уособлює оцінні судження якихось людей та позаекономічних теорій суспільного життя щодо того, якою повинна бути економіка країни або яку конкретну політичну акцію слід рекомендувати, базуючись на певній економічній теорії або на певних економічних відносинах. Радянська політекономія в основному була нормативною, а точніше – нормативно-догматичною.

Позитивна політекономія описує факти, наявні процеси і відносини в даній економіці. Недоліком позитивної політичної економії є те, що вона абстрагується від значного впливу на поведінку людей, їх економічні відносини і виробничу діяльність низки позаекономічних факторів – політичних, релігійних, ідеологічних, національних тощо, чого політекономія як наука не має права ігнорувати, аби пізнати реальну дійсність і закономірності економічного розвитку суспільства.

Економічні поняття – це теоретичні образи у вигляді визначень (дефініцій) певних економічних форм чи процесів або їх сторін.

Економічна категорія – це наукове поняття, яке характеризує в узагальненому вигляді умови або сторони економічного явища.

Економічні моделі відображають, як зрушення у зовнішніх чинниках спричиняють зміни у внутрішніх і ґрунтуються на припущеннях, які спрощують ситуацію.

Економічні принципи – це теоретичні образи основних зв'язків у функціонуванні певних економічних процесів, представлених у вигляді економічних ідей.**Економічний закон** – це внутрішньо-необхідні, суттєві, стійкі, причинно-наслідкові зв'язки між явищами і процесами економічного життя.

Економічний експеримент – це штучне відтворення економічного явища чи процесу з метою вивчення його за найсприятливіших умов.

Тема 2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці.

Чинники виробництва – ресурси, поєднані у процесі виробництва на основі певної технології. Основними чинниками виробництва є земля, праця, капітал, підприємницькі здібності та інформація.

Земля (природні ресурси) – включає в себе всі природні ресурси, що застосовуються у виробничому процесі, ліси, родовища, водні ресурси.

Праця – діяльність людини, спрямована на створення життєвих благ, надання послуг, організацію функціонування господарства і суспільства та управління ними.

Капітал (самозростаюча вартість) – авансовані у виробництво товарів засоби виробництва, грошові ресурси, засоби на оплату найманої праці, які в процесі своєї продуктивної взаємодії забезпечують зростання додаткової вартості.

Підприємницькі здібності – здатність людини організувати певне поєднання ресурсів для виробництва продукту, ухвалювати послідовні неординарні рішення, здійснювати інновації та йти на ризик.

Інформація – продукт взаємодії даних і адекватних їм методів, що міститься на матеріальних носіях і є об'єктом збереження, передачі та перетворення.

Виробництво – це спосіб поєднання ресурсів та їх узгодженого, цілеспрямованого використання для створення матеріальних благ та послуг.

Розподіл – це процес формування доходів, в результаті якого кожен учасник суспільного виробництва отримує свою частку у виробленому національному продукті.

Обмін – це відносини, в ході яких отримана частка при розподілі обмінюється на необхідні конкретні засоби існування.

Споживання – це процес використання доходів і реалізація тих корисностей, що їх мають речі та послуги, тобто вироблений продукт

завершує свій рух, відбувається його кінцеве споживання, і тим самим дається поштовх до початку нового виробничого циклу.

Спосіб виробництва це поєднання продуктивних сили та виробничих відносин.

Робоча сила (суб'єктивний чинник) – це сукупність фізичних і розумових здібностей, які застосовує людина в процесі виробництва споживчих благ.

Засоби виробництва (об'єктивний чинник) – це створені у процесі виробництва всі види засобів праці і предметів праці.

Засоби праці – річ або комплекс речей, якими людина діє на предмети праці з метою перетворення їх відповідно до своїх потреб. До складу засобів праці входять природні умови праці (водоспади, припливи), техніка (штучні, створені людиною засоби праці) та загальні умови праці (споруди, канали, дороги, водопостачання).

Предмети праці – те, на що спрямована діяльність людини.

Конкретна праця – це специфічна праця фахівця, що створює конкретні життєві блага.

Абстрактна праця – це праця людини з фізіологічного погляду (як витрати розумової, нервової, фізичної енергії), що створює вартість.

Крива виробничих можливостей (КВМ) відображає різноманітні комбінації двох товарів або послуг, які можуть бути вироблені в умовах повної зайнятості та повного обсягу виробництва в економіці з постійним обсягом ресурсів і незмінною технологією.

Інтенсивний шлях розширення виробництва – це спосіб збільшення обсягів виробництва за рахунок якісного вдосконалення та підвищення ефективності використання ресурсів на основі науково-технічного прогресу.

Екстенсивний шлях розширення виробництва – це спосіб збільшення обсягів виробництва внаслідок кількісного приросту всіх чинників виробництва, за незмінного якісного рівня технічної основи виробництва.

Змістом закону економії часу є зростання: продуктивності живої праці; продуктивності живої та уречевленої праці; додаткового продукту.

Економічна ефективність – це досягнення виробництвом найвищих результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці.
$$\text{Економічна ефективність} = \frac{\text{Результати}}{\text{Витрати}}$$

Соціальна ефективність – це ступінь відповідності результатів виробництва соціальним потребам суспільства, інтересам окремої людини.

Тема 3. Економічні потреби та інтереси

Економічний базис суспільства – це система виробничих відносин.

Економічна надбудова – це форма існування базису, яка включає такі елементи: політика, право, мораль та інші.

Потреба – це відчуття необхідності в чомусь.

Закон зростаючих потреб характеризує, що: в міру розвитку суспільного виробництва, а разом з ним і людини як особистості і продуктивної сили, відбувається поступове зростання її потреб.

Корисність блага – це здатність задовольняти будь-яку потребу людини.

Економічні інтереси – це усвідомлене прагнення суб'єктів господарювання до задоволення економічних потреб, що є об'єктивним спонукальним мотивом їхньої господарської діяльності.

Економічний прогрес – це поступальний розвиток по висхідній усії економічної системи.

Науково-технічний прогрес – поступальний, органічно взаємопов'язаний розвиток науки і техніки, що зумовлює еволюційні зміни у межах технологічного способу виробництва.

Науково-технічна революція – докорінні (революційні) зміни у взаємодії людини і природи, а також в системі продуктивних сил і техніко-економічних відносин (технологічного способу виробництва).

Тема 4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закони її розвитку.

Елементи соціально-економічних відносин: відносини власності, характер праці та відносини розподілу.

Економічна система – сукупність усіх видів економічної діяльності людей у процесі їх взаємодії, спрямованих на виробництво, обмін, розподіл та споживання товарів і послуг, а також на регулювання такої діяльності відповідно до мети суспільства.

Економічна система складається з трьох основних елементів: продуктивні сили, економічні відносини і механізм господарювання.

Продуктивні сили це поєднання робочої сили (особистого чинника) та засобів виробництва (речового чинника).

Економічні відносини - відносини між людьми, що виникають у процесі суспільного виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ та послуг.

Механізм господарювання є структурним елементом економічної системи, що складається із сукупності форм і методів регулювання економічних процесів та суспільних дій господарюючих суб'єктів на основі використання економічних законів ринку, державних економічних важелів, правових норм та інституційних утворень.

Виробнича економічна система – це сукупність певних механізмів і методів трансформації економічних ресурсів в економічні блага.

Ринкова економічна система – це сукупність механізмів та інститутів за допомогою яких здійснюється обіг ресурсів, продуктів, капіталів, грошей у суспільній економіці.

Цінова економічна система – це сукупність механізмів формування цін, основний вимірювальний економічний інструмент, основна форма функціонування національних мікро- та макроекономічних систем.

Грошова економічна система – форма організації грошового обігу, що історично склалася в країні й закріплена національним законодавством.

Фінансова економічна система – це сукупність механізмів, інститутів, установ по формуванню, руху та використанню грошових фондів суб'єктів економіки: держави, підприємств і домогосподарств.

Фіскальна економічна система – це сукупність механізмів стягування державою податків у населення і приватного бізнесу, а також: іноземних агентів національної економіки.

Традиційна економічна система – тип економічної системи, в якій техніка виробництва, обмін, розподіл доходів ґрунтується на давніх звичаях; спадковість і касти диктують економічні ролі індивідам, що зумовлює чітко виражений соціально-економічний застій; технічний прогрес і впровадження інновацій різко обмежені оскільки вони суперечать традиціям і загрожують стабільності суспільного ладу.

Адміністративно-командна економічна система – тип економічної системи, в якій вирішальна роль належить адміністративно-командним методам і влада зосереджується в руках вищого бюрократичного апарату.

Ринкова економічна система – тип економічної системи, що базується на поєднанні різних форм власності та вільній грі ринкових сил (вільній конкуренції, вільному ціноутворенню, стихійному переливу капіталу тощо).

Змішана економічна система (ринково-державна або державно-ринкова) – тип економічної системи, що базується на поєднанні державної і приватної власності, а також державного та ринкового механізмів регулювання економіки.

Перехідна економічна система – це різновид змішаної економічної системи в період трансформації економічної системи з одного в інший функціональний чи функціонально-історичний тип. Характерна для постсоціалістичних країн, які вирішують загальні питання: роздержавлення економіки, приватизація власності, створення ринкової інфраструктури, структурної перебудови економіки.

Власність - це відносини між індивідами щодо відчуження-привласнення діяльності чи її результатів.

Суспільна власність - це власність, яка реалізується через суспільне присвоєння та управління.

Приватна власність - це власність, за якої три функції права власності належить окремій приватній особі.

Роздержавлення економіки полягає у переході державної власності у різні форми недержавної власності.

Приватизація – це відчуження державної власності на користь приватних осіб.

Тема 5. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші.

Поділ праці – це процес відокремлення різних видів господарської діяльності, завдяки чому окремі економічні суб'єкти закріплюються на тривалий період за певними видами виробничої діяльності.

Загальний поділ праці має такі види: одиничний (індивідуальний); частковий; територіальний та міжнародний.

Перший великий суспільний поділ праці — відділення тваринницьких племен від племен, що займалися переважно землеробством.

Другий великий суспільний поділ праці — відділення ремесла від сільського господарства.

Третій великий суспільний поділ праці — відокремлення торгівлі.

Четвертий великий суспільний поділ праці — відокремлення невиробничої сфери.

П'ятий великий суспільний поділ праці — відокремлення інформаційної сфери.

Натуральне виробництво — це така організаційна форма суспільного виробництва, за якої продукти виробляються лише для внутрігосподарського споживання, задоволення особистих потреб виробників, для споживання всередині господарств, що їх виробило.

Товарне виробництво — це така організаційна форма суспільного виробництва, за якої продукти виробляються виробничими одиницями не для власного споживання, а для обміну через купівлю-продаж на ринку.

Просте товарне виробництво — виробництво товарів, що базується на власній праці товаровиробника (і членів його сім'ї) та належності йому виготовлених продуктів.

Розширене (розвинуте, капіталістичне) товарне виробництво — товарне господарство, в якому продукти виробляється для обміну або продажу на ринку і при цьому використовують найману працю.

Товар — це продукт праці, створений виробником для продажу.

Споживна вартість — сукупністю природних і суспільних властивостей товару, які задовольняють різноманітні людські потреби.

Мінова вартість — властивість товару обмінюватися в певних пропорціях на інший товар.

Проста праця — праця, що не потребує від виробника спеціальної підготовки; некваліфікована праця.

Складна праця — праця виробника, що потребує відповідної підготовки, набуття знань і навичок для виконання певних виробничих операцій — кваліфікована праця.

Жива праця — свідома, доцільна діяльність людини, витрати розумової та фізичної енергії, спрямовані на створення споживчої

вартості або корисного ефекту, необхідних для задоволення її власних потреб і потреб суспільства.

Уречевлена праця – праця, затрачена на виготовлення продукту.

Конкретна праця – суспільна праця, що витрачається в особливо доцільній формі з використанням певних засобів і предметів праці, характеризується метою і створює специфічну споживчу вартість.

Абстрактна праця є суспільною формою витрат фізичних та розумових сил людини.

Загальний закон вартості – загальний економічний закон, який виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між суспільно необхідною працею (витраченою на виробництво товару з урахуванням умов його відтворення) та цінами товарів за відносної відповідності попиту і пропозиції.

Гроші – це особливий товар, який є загальним еквівалентом для обміну усіх інших товарів.

Символічні або декретні гроші - готівкові гроші у формі розмінної монети, номінальна вартість яких (зазначена на них і засвідчена державою) значно вища, ніж реальна вартість металу, з якого вони виготовлені.

Кредитні або депозитні гроші – засоби обміну, які є борговими зобов'язаннями депозитних інститутів (безготівкові гроші).

Товарні гроші – це золото у формі зливків або монет.

Паперові гроші – форма грошей у вигляді грошових знаків або символи повноцінних грошей, які наділені примусовим курсом і випущені для покриття видатків держави.

Кредитні гроші – форма грошей, які є знаком (символом) вартості й виникають з розвитком кредитних відносин (вексель, банкнота, чек).

Електронні гроші – це безготівкові розрахунки між продавцями і покупцями, банками та їх клієнтами, які здійснюються через посередництво комп'ютерної мережі, системи зв'язку з використанням засобів кодування інформації та її автоматичного опрацювання (кредитні картки).

Грошова маса – це сукупність засобів платежу, що випущені банківською системою та обертаються в економіці. Структура грошової маси включає готівкові та безготівкові гроші. Грошова маса ділиться на 2 частини: активні та пасивні гроші.

Грошові агрегати – це показники обсягу та структури грошової маси.

Грошова система – це форма організації грошового обігу, яка історично формується в країні й закріплюється її законами.

Монометалізм – це грошова система, за якої один метал (золото або срібло) є загальним еквівалентом і основою грошового обігу.

Біметалізм – це грошова система, за якої за золотом і сріблом закріплена роль загального еквівалента.

Загальний закон грошового обігу полягає у дотриманні в обігу необхідної кількості грошей, яка визначається за формулою:

$$\text{Кількість грошей} = \frac{\text{СЦ} - \text{К} + \text{П} - \text{ВП}}{\text{О}}$$

де СЦ – сума цін усіх реалізованих за рік товарів;

К – сума цін товарів, проданих в кредит;

П – сума платежів по зобов'язаннях (по кредиту минулого періоду);

ВП – сума платежів, що взаємно погашаються;

О – швидкість обігу грошей (середнє число обороту грошей на рік).

Специфічний закон грошового обігу (рівняння обміну Фішера): ціни товарів знаходяться у прямо пропорційній залежності від кількості грошей в обігу і обернено пропорційній – від кількості товарів. Кількість грошей (готівкових і безготівкових), необхідних даній країні для нормального розвитку визначається за формулою:

$$M = \frac{P \cdot Q}{v}$$

де m – маса грошей в обігу;

P – середній рівень цін;

Q – кількість товарів,

v – швидкість обігу грошової одиниці (середнє число обороту грошей на рік).

Інфляція – це зростання загального рівня цін унаслідок перевищення кількості грошей в обігу порівняно із сумою товарних цін.

Інфляція попиту має місце в тому випадку, коли грошові доходи населення і фірм зростають швидше, ніж реальний обсяг товарів і послуг. Зростання доходів населення, фірм і держави сприятиме збільшенню сукупного попиту, а отже, і зростанню цін.

Інфляція пропозиції – це зростання цін, зумовлене

збільшенням витрат виробництва в умовах недовикористання виробничих ресурсів, а отже, скорочення сукупної пропозиції. Головними причинами зростання витрат є збільшення номінальної заробітної плати і цін на сировину та електроносії.

Темп інфляції показує, як змінилася сама інфляція за певний період, і визначається за формулою:

$$\text{Темп інфляції} = \frac{\text{ІСЦ поточного року} - \text{ІСЦ базового року}}{\text{ІСЦ базового року}} 100 \%$$

Рівень інфляції показує як змінилися ціни в економіці, і вимірюється за допомогою індексів цін (індексу споживчих цін, дефлятора ВВП тощо) як різниця між значенням цього індексу за певний період (у відсотках) та 100 % (Рівень інфляції = ІСЦ – 100 %), або:

$$\text{Рівень інфляції} = \frac{\text{ІСЦ поточного року}}{\text{ІСЦ базового року}} 100 \% .$$

Нуліфікація - це повна заміна грошей у національній економіці.

Проста, одинична чи випадкова форми вартості – це коли одному товару, що знаходиться у відносній формі вартості, відповідає тільки один інший товар, що перебуває у еквівалентній формі вартості.

Повна або розгорнута форма вартості – це коли одному товару, що перебуває у відносній формі вартості, відповідає безліч інших товарів, що знаходяться у еквівалентній формі вартості.

Загальна чи грошова форма вартості – це коли безлічі товарів, які перебувають у відносній формі вартості, відповідає один товар, що знаходиться у еквівалентній формі вартості.

Тема 6. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата.

Капітал підприємства – це засоби виробництва, інше майно та цінності, які обслуговують процес виробництва, а також просте і розширене відтворення підприємства.

Кругообіг капіталу підприємства – це процес безперервного руху капіталу, який послідовно проходить три стадії перетворення: грошову, продуктивну та товарну і повертається до своєї вихідної форми – грошової.

Оборот капіталу підприємства – це кругооборот капіталу, що визначається не як окремий акт, а як періодичний повторюваний процес.

Грошовий капітал – його функція полягає у створенні умов для здійснення процесу виробництва (купівля чинників виробництва, поєднання робочої сили із засобами виробництва).

Продуктивний капітал – його функцією є створення і збільшення вартості.

Товарний капітал – його функція зводиться до реалізації виробленого товару, що передбачає повернення підприємцю авансованого на виробництво капіталу разом з реалізованою додатковою вартістю у формі прибутку.

Основний капітал підприємства – це частина продуктивного капіталу, яка цілком і багаторазово бере участь у виробництві товару, переносить свою вартість на новий продукт частинами (у міру зношення).

Оборотний капітал – це частина продуктивного капіталу, яка впродовж одного періоду виробництва втрачає свою стару споживну вартість, а її вартість повністю переноситься у вартість товару, що виробляється, і повністю повертається до свого власника у грошовій формі після реалізації товару.

Відтворення капіталу – це здатність капіталу бути незмінним або поступово змінювати свій обсяг у результаті одержання підприємством доходу.

Просте відтворення капіталу означає повторення процесу виробництва від періоду до періоду в незмінних масштабах, коли обсяг функціонуючого капіталу не змінюється.

Розширене відтворення капіталу – це відтворення капіталу в збільшуваних розмірах, при цьому капітал постійно зростає й удосконалюється як кількісно, так і якісно.

Недостатнім відтворення капіталу вважається таке відтворення, яке не забезпечує навіть відновлення капіталу в первісному обсязі.

Швидкість обороту капіталу – кількість обертів авансованого капіталу за рік.

$$n = \frac{T}{t}$$

де n – кількість обертів авансованого капіталу за рік,

T – визначена одиниця виміру – рік (12 місяців),

t – тривалість одного обороту.

Амортизація – це процес поступового перенесення вартості основного капіталу на новостворений продукт.

Річна амортизація основного капіталу розраховується за формулою:

$$A_p = \frac{O_k}{t} \cdot 100\%,$$

A_p – річна амортизація,

O_k – вартість основного капіталу,

t – термін (кількість років) служби основного капіталу.

Норма амортизації – це відношення суми амортизаційних відрахувань до вартості основного капіталу, що застосовується. Розраховується за формулою:

$$H_a = \frac{A}{O_k} \cdot 100\%,$$

H_a – норма амортизації,

A – сума амортизаційних відрахувань,

O_k – вартість основного капіталу.

Норма амортизації з урахуванням затрат на ремонт обладнання та ліквідаційної вартості основного капіталу розраховується за формулою:

$$H_a = \frac{O_k + P - Л}{O_k \cdot n} \cdot 100\%,$$

H_a – норма амортизації;

O_k – вартість основного капіталу,

P – затрати на ремонт обладнання,

$Л$ – ліквідаційна вартість основного капіталу,

n – нормативний строк служби основного капіталу.

Швидкість обороту оборотного капіталу вимірюється за формулою:

$$n = \frac{Q}{O_3} \text{ де}$$

n – число оборотів;

Q – обсяг реалізованої за рік продукції;

O_3 – середньорічний залишок оборотних засобів.

Тривалість обороту оборотного капіталу вимірюється в днях і визначається шляхом ділення кількості днів року на число оборотів ($360/n$).

Час обороту капіталу складається з часу виробництва та часу обігу.

Час виробництва включає робочий період та час, коли механічна обробка матеріалу припиняється, але предмет праці знаходиться під впливом природних процесів: фізичних, хімічних, біологічних (виробництво вина, дубіння шкіри, тощо). До часу виробництва товарів входять перерви в робочому періоді у вигляді простоїв, перерв між змінами, обідніх перерв тощо. До часу виробництва відноситься й час перебування капіталу у формі виробничих запасів.

Робочий період – це частина часу виробництва під час якої створюється вартість і додаткова вартість.

Час обігу складається з часу продажу – перетворення товарного капіталу в грошовий і часу купівлі – перетворення грошового капіталу в продуктивний.

Робоча сила – це здатність людини до праці.

Заробітна плата – це грошовий вираз вартості і ціни робочої сили, що визначається вартістю засобів, необхідних для її відтворення.

Реальна заробітна плата – це кількість товарів і послуг, яку працівник може придбати за свою номінальну заробітну плату.

Номінальна заробітна плата – це грошова сума, яку працівник одержує за погодинну, денну, місячну роботу.

Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може проводитись оплата за виконану працівником норму праці (обсяг роботи).

Погодинна заробітна плата – це така форма заробітної плати, за якої величина заробітку залежить від кількості відпрацьованих годин (часу). Вона обчислюється як добуток погодинної ставки і кількості праці.

Відрядна заробітна плата – це така форма заробітної плати, за якої величина заробітку залежить уже не від робочого часу, а від кількості створеного за цей час продукту. Вона обчислюється як добуток розцінки одиниці виробу і кількості виробів.

Тема 7. Витрати виробництва і прибуток

Витрати виробництва – це вартість усіх видів чинників виробництва (засоби праці, предмети праці, праця (робоча сила), інформація), що витрачаються для виготовлення певної кількості економічних благ.

Економічні витрати – це платежі, які має робити фірма для отримання і використання всіх ресурсів. Вони складаються з двох частин: явних і неявних витрат.

Явні (бухгалтерські, зовнішні, прямі, експліцитні) витрати – це платежі за ресурси, які фірма купує на ринках ресурсів, бо сам виробник не володіє цими ресурсами. Це витрати на ресурси, отримані за ринковими цінами на стороні: витрати на оплату праці, придбання сировини, матеріалів, палива, електроенергії, сплата відсотків за кредит, платежі за страхування, оренду транспорту тощо. Вони є прямими грошовими виплатами фірми власникам ресурсів. Тому явні витрати нерідко називають грошовими витратами.

Неявні (внутрішні, непрямі, приховані, імпліцитні) – це витрати, які несе власник фірми від не найкращого використання власності (витрати втрачених можливостей). До них належать виробничі будівлі, власні кошти, виконані фірмою роботи, капітальні блага, управлінські навички власника (власників) фірми, частина або всі фінансові ресурси тощо. Оскільки ці ресурси є власністю виробника, то платежі за їх використання мають неявний характер, їх прямо не оплачують. У бухгалтерській звітності фірми внутрішні витрати не відображають.

Дохід підприємства (валова виручка) – сума коштів, яку одержало підприємство від реалізації товарів та послуг за певний час.

Прибуток – це узагальнюючий показник ефективності підприємства, який визначається як різниця між доходом (валовою виручкою) підприємства та його витратами.

Економічний прибуток фірми визначається як різниця між сукупною виручкою і сукупними витратами – явними і неявними.

Бухгалтерський (розрахунковий) прибуток – це різниця між загальним виторгом і явними витратами фірми.

Чистий прибуток – це виручка від продажу мінус витрати виробництва мінус податки.

Нормальний прибуток – це мінімальний дохід, який має заробити підприємець, щоб залишитися у своєму бізнесі.

Норма прибутку – обчислюють як відношення прибутку до вартості вкладених засобів (капіталу або інвестицій).

Постійні витрати FC (Fixed Cost) – це витрати фіксовані, їх величина не змінюється зі зміною обсягів випуску. До них відносять витрати на устаткування, утримання управлінського персоналу, плата за оренду приміщення, зобов'язання фірми з облігаційних позик, рентні платежі, страхові внески тощо.

Змінні витрати VC (Variable Cost) – це витрати, величина яких змінюється залежно від зміни обсягів виробництва. До них відносять витрати на сировину, паливо, електроенергію, транспортні послуги, заробітну плату найманих робітників.

Загальні (повні, сукупні) витрати TC (Total Cost) – це витрати, на весь обсяг продукції, що дорівнюють сумі постійних та змінних витрат.

Середні витрати AC (Average Cost) – це витрати, що припадають на одиницю виробленої продукції; обчислюються шляхом поділу відповідних сумарних витрат на обсяг продукції, випущеної за певний період.

Граничні витрати MC (Marginal Cost) – це приріст сукупних витрат в результаті приросту обсягу випуску на одиницю, або додаткові витрати, пов'язані з виробництвом ще однієї додаткової одиниці продукції.

Альтернативні витрати – це витрати ресурсів при найдоцільнішому варіанті їх застосування.

Рентабельність підприємства – це відношення прибутку в грошовому вираженні до всього авансованого капіталу (основного й оборотного) виражене у відсотках.

Рентабельність продукції – це відношення прибутку до собівартості виражене у відсотках.

Точка беззбитковості – це такий обсяг продажу продукції, при якому виторг від продажу повністю покриває усі видатки на виробництво продукції чи надання послуги.

Тема 8. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.

Ринок – це відносини, що виникають між людьми у сфері обміну і здійснюються відповідно до законів товарного виробництва.

Ринкові відносини – це відносини і зв'язки, які складаються між продавцями і покупцями у сфері обміну в процесі купівлі-продажу товарів.

Елементи ринку – попит, пропозиція, ціна та конкуренція.

Принципи ринку – максимальна свобода всіх суб'єктів ринку, повна економічна відповідальність всіх суб'єктів господарської діяльності за їх результати, відкритість економіки, конкурентне середовище, розповсюдження ринкових відносин на всі типи ринків, створення ринкової інфраструктури, всі органи ринкової влади відмовляються від прямої участі в господарській діяльності, за виключенням державної власності, соціальна справедливість.

Функції ринку – регулююча, стимулююча, розподільча, інформаційна, інтегруюча, сануюча.

Суб'єкти ринку – всі учасники суспільного виробництва: держава, підприємства та домогосподарства.

Об'єкти ринку – усі результати суспільної діяльності: матеріальні продукти праці (засоби виробництва, предмети споживання, послуги, житло тощо); інтелектуальні продукти праці (інформація, наукові ідеї); робоча сила; цінні папери (акції, облігації); валюта, позичкові капітали і т. д.

Ринковий механізм – це здатність ринкових сил (попиту, пропозиції, ціни та конкуренції) синхронізувати рішення про купівлю і продаж.

Інфраструктура ринку – це система установ і організацій, які забезпечують вільний рух товарів та послуг на ринку.

Оптова (гуртова) торгівля – це придбання великих партій товару з метою їх подальшого перепродажу.

Роздрібна торгівля – це придбання малих партій товару з метою їх подальшого продажу кінцевому споживачу.

Попит – це потреба в товарах (послугах), яка зумовлена платоспроможністю споживачів і виражена в грошовій формі.

Обсяг попиту – кількість товарів і послуг, яку покупці хочуть і спроможні придбати на певному ринку у певний час.

Закон попиту – обернено пропорційний зв'язок між ціною і обсягом попиту, тобто, із збільшенням ціни зменшується величина попиту і навпаки.

Індивідуальний попит – шкала або крива попиту окремого покупця на товар або послугу.

Ринковий попит – можна визначити підсумувавши величини попиту кожного споживача за різних можливих цін.

Пропозиція – це бажання та можливість продати товар за певною ціною.

Обсяг пропозиції – кількість товарів і послуг, яку продавець готові запропонувати для продажу на певному ринку у відповідний час.

Закон пропозиції – прямо пропорційний зв'язок між ціною та обсягом пропозиції, тобто, із збільшенням ціни зростає обсяг пропозиції і навпаки.

Досконала (чиста) конкуренція – конкуренція, що існує на ринку з багатьма продавцями й покупцями подібного товару. На такому ринку жоден з продавців і покупців не здатний рішуче вплинути на зміну торгової кон'юнктури, ціну і величину продажу.

Недосконала (обмежена) конкуренція репрезентується такими основними формами: монополістичною конкуренцією, олігополією та монополією. Об'єднує їх те, що на відміну від чистої конкуренції, вони дають змогу окремій фірмі впливати на ринок, використовуючи для цього ряд важелів і, насамперед, важіль ціни.

Монополістична конкуренція — це така модель ринку, для якої властивою є відносно велика, але значно менша, ніж за умов чистої конкуренції, кількість підприємств, що випускають диференційовану продукцію. Диференційований характер продукту дає змогу порівняно легко проникати в галузь, але вимагає від фірми значних зусиль для реклами та використання торговельної марки, фірма-виробник є невеликою за обсягом капіталу, але має свій, хоча і обмежений, сектор ринку, саме в межах якого вона й отримує можливість впливу на рівень ринкової ціни.

Олігополія – це така модель ринку, в якій більша частина продажу здійснюється кількома великими фірмами, між якими існують таємні угоди відносно цін на продукцію та ринкову частку кожного учасника.

Монополія – це така модель ринку, в якій єдиний продавець на ринку здійснює виробництво специфічного однорідного продукту, який не має близьких і досконалих замінників; що забезпечує контроль над ціною та блокує вступ в галузь.

Дуополія – структура взаємозв'язків, де єдиному споживачеві протистоїть єдиний виробник товару.

Монопсонія – наявність лише одного покупця при великій кількості продавців.

Тема 9. Домогосподарство в системі економічних відносин.

Домогосподарство – це особа або група осіб, поєднаних з метою забезпечення всім необхідним для життя, тобто об'єднаних спільним веденням господарства.

Особистий розподіл доходів домогосподарств – це спосіб, за допомогою якого сукупний дохід суспільства розподіляється серед окремих домогосподарств.

Функціональний розподіл доходів домогосподарств – це спосіб, за допомогою якого сукупний дохід суспільства розподіляється у відповідності з функціями, які виконують отримувачі доходів.

Закон Енгеля – відображає тісний взаємозв'язок між рівнем доходів і структурою витрат сім'ї, а також обернено пропорційну залежність між часткою витраченого доходу на споживання та рівнем добробуту населення.

Заощадження – це та частина доходу, що не сплачується у вигляді податку та не витрачається на купівлю товарів особистого споживання.

Споживчий надлишок – це різниця між загальною корисністю блага і його ринковою вартістю.

Гранична корисність доходу – це середня гранична корисність на гривню всіх товарів за стану рівноваги для споживача.

Крива Лоренца – крива, що показує, яку частину сукупного грошового доходу країни отримує кожна частка низькодохідних і високодохідних сімей, тобто відображає у відсотках розподіл доходу між сім'ями з різним достатком.

Коефіцієнт Джині – макроекономічний показник, що характеризує диференціацію грошових доходів населення у вигляді ступеня відхилення фактичного розподілу доходів від абсолютно рівного розподілу між громадянами країни.

Бюджет сім'ї – це баланс сімейних доходів та витрат, складений, як правило на один місяць.

Тема 10. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.

Підприємство – це первинна ланка суспільного поділу праці і водночас основна ланка народногосподарського комплексу, яка є товаровиробником і забезпечує процес відтворення на основі самостійності та самоокупності.

Підприємництво – це самостійна, ініціативна господарська діяльність громадян, спрямована на отримання прибутку (доходу) і здійснюється від свого імені на власний ризик та під особисту майнову відповідальність чи юридичної особи – підприємства (організації).

Одноосібне володіння – така форма організації, коли один власник приймає одноосібні рішення й несе особисту відповідальність за всі справи.

Партнерство – форма організації підприємництва, коли двоє або більше підприємців приймають рішення спільно й несуть солідарну відповідальність за всі справи.

Товариство з обмеженою відповідальністю (ТзОВ) – відповідальність учасників визначається межами їх внесків у майно підприємства, а голова товариства несе повну відповідальність.

Товариство з додатковою відповідальністю (ТзДВ) – учасники відповідають за його борги не лише своїми внесками до статутного фонду, а також особистим майном, кожен у розмірі, кратному його внеску до статутного фонду.

Командитне товариство (поєднуються риси партнерства і товариства) – є юридичною особою, у якому є «повні» партнери» (несуть необмежену відповідальність усім своїм майном за зобов'язаннями спілки) та «сплячі» партнери (їх відповідальність – лише в межах власного вкладу). Різна відповідальність визначає і різні права партнерів.

Акціонерне товариство (корпорація) – це форма організації підприємства, капітал якого утворюється у грошовій формі та поділяється на однакові за номінальною величиною і неподільні паї у вигляді акцій.

Приватні акціонерні товариства (ПрАТ) – це такі акціонерні товариства, акції яких розподіляються між засновниками й не можуть розповсюджуватися за підпискою, вільно купуватися й продаватися на ринку цінних паперів.

Публічні акціонерні товариства (ПАТ) – акції таких товариств вільно розповсюджуються за підпискою, купуються й продаються на

фондовій біржі.

Тема 11. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента.

Торговий прибуток – це дохід, який одержують підприємства оптової і роздрібною торгівлі; різниця між загальним виторгом від продажу товарів і бухгалтерськими витратами обігу; різниця між загальним виторгом і економічними витратами обігу.

Підприємницький дохід – дохід, отримуваний від підприємницької діяльності. Частина прибутку, яка залишається у власності функціонуючого капіталіста після сплати відсотка за взятий у позичку капітал.

Ринок капіталів – частина ринку позичкових капіталів, на якому формується попит, пропозиція і встановлюються ціни на середньо- і довготермінові кредити.

Процент – плата за користування різноманітними формами кредиту.

$$\text{Курс акції} = \frac{\text{Дивіденд}}{\text{Позичковий процент}} \times 100\%;$$

Дивіденд – це дохід на акцію.

Реальний капітал – це промисловий капітал у всіх його формах (грошовий, продуктивний, товарний). Тобто капітал, який безпосередньо опосередковує процес виробництва й реалізації вартості й додаткової вартості.

Фіктивний капітал – це капітал, який існує у вигляді цінних паперів, які є лише титулами власності, що дають право на отримання доходу (дивіденду, процента), самі ж у процесі створення цього доходу (у виробництві) участі не беруть.

Акції – цінний папір, що засвідчує внесення його власником певної суми грошей у акціонерний капітал підприємства, та дає його власнику право отримувати дивіденд.

Позичковий капітал – це певна сума вільних грошей, які надаються їх власником у тимчасове користування іншій особі (підприємцю) з метою отримання прибутку у формі процента.

Норма (рівень) процента – відношення річного прибутку, що одержується власником грошового капіталу до суми позичкового капіталу.

Кредит – це форма руху позичкового капіталу, що надається в позику; позичка в грошовій або товарній формі на умовах повернення зі сплатою процента; це відносини між кредитором і позичальником, які забезпечують при цьому трансформацію вільного грошового капіталу в позичковий.

Сільське господарство — одна з найважливіших галузей матеріального виробництва, в якій створюються матеріальні блага рослинного і тваринного походження для забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості — сировиною.

Аграрні відносини – це сукупність економічних відносин, які виникають між власником засобів виробництва і суспільством в цілому, колективами, державними підприємствами, окремими працівниками й іншими землекористувачами з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання створеного в галузях АПК продукту.

Агропромисловий комплекс (АПК) – це сукупність галузей народного господарства, зайнятих виробництвом, переробкою, зберіганням і доведенням до споживача сільськогосподарської продукції.

Рента – доход, що отримують власники землі за рахунок її використання орендарем.

Диференціальна рента I – це додатковий чистий дохід, який утворюється в господарствах, що користуються кращими землями, а також розташовані ближче до ринків збуту продукції, шляхів сполучення. Різниця між суспільною та індивідуальною вартістю продукції і є диференціальною рентою I. Формами диференціальної ренти I є: диференціальна рента за родючістю та диференціальна рента за місцезнаходженням.

Диференціальна рента I_м (за місцезнаходженням) – виникає через те, що земельні ділянки розташовані на різній відстані від ринків збуту.

Диференціальна рента I_р (за родючістю) – виникає із різної природної родючості окремих ділянок землі. Вона дорівнює різниці між суспільною вартістю сільськогосподарської продукції та її індивідуальною вартістю на більш родючих земельних ділянках.

Диференціальна рента II – додатковий чистий дохід, який виникає в результаті додаткових вкладень в дану земельну ділянку.

Абсолютна земельна рента – це рента, яка сплачується з усіх видів землі, незалежно від її якості, причиною є монополія на землю

як на об'єкт господарювання. Джерело абсолютної ренти: додатковий продукт, який створюється не лише в сільському господарстві, а і в інших галузях виробництва.

Монопольна рента – умовами її утворення є обмеженість і невідтворюваність земель особливої якості чи певні кліматичні умови (землі провінції Шампань у Франції чи біля Коктебеля в Криму). Це виявляється в тому, що лише на даних землях, лише в даних природнокліматичних умовах можливе виробництво сільськогосподарських продуктів з особливими якісними характеристиками (наприклад, винограду, чаю, тютюну). Джерело монопольної ренти є поза сільським господарством.

Ціна землі – це грошова сума, що її одержує власник землі за реалізацію земельної ділянки.

$$\text{Ціна землі} = \frac{\text{Рента}}{\text{Банківський відсоток}} \times 100\%$$

Орендна плата – це грошова сума, яка включає ренту, відсоток на вкладений землевласником капітал та амортизаційні нарахування на цей капітал, що сплачують орендарі за користування орендованою землею та майном за договором оренди.

Тема 12. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.

Суспільне відтворення – це постійний і безперервно повторювальний процес суспільного виробництва – продукту, а також робочої сили, засобів виробництва, природних ресурсів, інформації, форм та методів організації праці.

Просте відтворення – відтворення суспільного виробництва в незмінних масштабах за одного рівня техніки і продуктивності праці.

Звужене відтворення – відтворення, яке характеризується повторенням суспільного виробництва в обсягах, що є меншими, ніж у попередньому році.

Розширене відтворення – постійно поновлюваний процес відтворення підсистем і елементів економічної системи в зростаючих масштабах.

Сукупний суспільний продукт (ССП) – результат продуктивного функціонування всієї економіки суспільства, усіх його ланок і сторін.

Система національних рахунків (СНР) – це система взаємопов'язаних статистичних показників, які відображають найважливіші аспекти економічної діяльності країни щодо виробництва і споживання продукції, розподілу і перерозподілу доходів та формування національного багатства.

Валовий національний продукт (ВНП) – це показник сукупної ринкової вартості усього обсягу кінцевого виробництва товарів і послуг, вироблених за допомогою факторів виробництва за певний період вітчизняними підприємствами в країні і за її межами.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – показник ринкової вартості усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених на території країни за звітний рік за допомогою факторів виробництва, незалежно від того, кому ці фактори належать – резидентам чи іноземцям. Існує три методи обчислення ВВП: 1) за виробленою продукцією (виробничий метод); 2) за витратами (метод кінцевого використання); 3) за доходами (розподільний метод).

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) – це валовий внутрішній продукт, скоригований на суму амортизаційних відрахувань.

Національний дохід (НД) – це валовий внутрішній продукт, скоригований на суму амортизаційних відрахувань і непрямих податків. Це весь дохід, зароблений упродовж року власниками ресурсів, що належать до певної нації, незалежно від того, де ці ресурси розміщені – у власній країні чи за кордоном.

Особистий дохід (ОД) – це національний дохід із якого вираховано внески на соціальне страхування, податки на прибуток корпорацій і нерозподілені прибутки корпорацій, а також додано трансфертні платежі.

Особистий дохід кінцевого використання (ОДКВ) – це особистий дохід за вирахуванням особистих податків, які складаються із особистих прибуткових податків, податків з особистого майна і податків зі спадщини. Використовуваний дохід являє собою дохід, який домогосподарства розпорядляють на споживання та заощадження.

Національне багатство – це сукупність усіх матеріальних і нематеріальних благ, що вироблені та нагромаджені суспільством за всю його історію.

Об'єкти розподільних відносин: чинники виробництва; національний дохід; продукти виробництва.

Тема 13. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.

Економічне зростання представляє собою процес кількісного збільшення та якісного вдосконалення результатів і чинників виробництва на макрорівні.

Інтенсивний тип економічного зростання – розширення виробництва на основі якісного поліпшення всіх його чинників та їх раціонального використання.

Екстенсивний тип економічного зростання – розширення виробництва завдяки кількісному приросту факторів виробництва за їхнього незмінного технічного рівня.

Ефективність суспільного виробництва розраховується як відношення результатів виробництва до сукупних витрат.

Фази економічного циклу – криза, депресія, поживлення, піднесення.

Екстернальні теорії циклу – теорії, що пов'язують теорії циклів з зовнішніми факторами, незалежними від економіки (вільні політичні події, демографія, НТП).

Інтернальні теорії циклу – теорії, що пояснюють причини економічного циклу механізмом самої економічної системи.

Ринок робочої сили – це сукупність виробничих відносин, у результаті яких носії робочої сили отримують джерело до існування й перетворюються в найманих робітників, а власники засобів виробництва отримують джерело для своїх майбутніх прибутків, перетворюючись у роботодавців. Головними суб'єктами ринку робочої сили виступають: продавець робочої сили – в майбутньому найманий працівник; покупець робочої сили – в майбутньому роботодавець; посередник (працює на комісійних засадах).

Ринок праці – це сфера формування попиту і пропозиції на робочу силу.

Норма нагромадження – це виражена в процентах частка виробничого і невиробничого нагромадження в національному доході.

Зайнятість – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, яка приносить їм дохід у грошовій чи іншій формі.

Сфера самозайнятості включає в себе такі сектори економіки: формальний; неформальний; нелегальний.

Ефективна зайнятість – це повна і раціональну зайнятість, яка забезпечує оптимальний соціально-економічний результат у певний час і за конкретних умов.

Неповна зайнятість – це певна кількість робочої сили вимушено залишається без роботи.

Повна зайнятість включає в себе зайнятість усіх тих, хто бажає і здатен займатися діяльністю, яка приносить дохід.

Прожитковий мінімум – це мінімально необхідне споживання товарів і послуг, потрібних для забезпечення життєдіяльності людини в умовах досягнутого розвитку продуктивних сил і загального рівня життя населення.

Тема 14. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.

Господарський механізм – це система організаційно-економічних форм господарювання, методів управління та правових норм, за допомогою яких суспільство (держава) додержується об'єктивних вимог економічних законів з урахуванням конкретної ситуації в народному господарстві. Підсистеми господарського механізму: планування, стимулювання, організація, регулювання.

Державне регулювання економіки — це сукупність заходів державного впливу на об'єкти і процеси з метою певного спрямування господарської діяльності суб'єктів національної економіки, узгодження їхніх інтересів і дій для реалізації конкретних цілей.

Напрямки державного регулювання ринкової економіки: програмування економіки, фінансова політика, грошово-кредитна політика, інвестиційна політика, регулювання грошової маси.

Непрямий вплив держави на економіку означає застосування бюджетно-податкових регуляторів; грошово-кредитних регуляторів; амортизаційних, валютних, митних, інвестиційних регуляторів.

Прямий вплив держави на економіку – це цілеспрямоване регулювання та система державних замовлень.

Методи регулювання ринкової економіки: адміністративні; економічні; індикативні.

Адміністративні (прямі) методи регулювання ринкової економіки ґрунтуються на силі державної влади і включають засоби заборони, засоби дозволу та засоби примусу.

Економічні (непрямі) методи регулювання ринкової економіки ґрунтуються на економічному інтересі та використовують інструменти фіскальної, монетарної, зовнішньоекономічної, соціальної, цінової, антициклічної та антиінфляційної політики.

Індикативні методи регулювання ринкової економіки – це економічні методи, які мають орієнтовний, рекомендаційний характер і їх можна зарахувати до опосередкованих засобів державного впливу на функціонування і розвиток ринкової економіки (субсидії, субвенції, дотації, державний контракт і т.д.).

Тема 15. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.

Капіталізм вільної конкуренції – це економічний лад, що характеризується капіталістичною власністю на речові ресурси, використанням найманої праці та системи ринків чистої конкуренції; виробництво для ринку підприємливими індивідами чи об'єднаними їх з метою отримання прибутку; суспільний спосіб виробництва, за якого процес виробництва підкоряється капіталу, тобто який заснований на відносинах між капіталом і найманою працею.

Ознаки капіталізму вільної конкуренції: приватна власність на засоби виробництва та система найманої праці; свобода підприємництва і вибору, ринкова система та вільна конкуренція; важлива роль прибутку, обмежена роль держави.

Стадії розвитку капіталістичної формації: проста кооперація, мануфактура, промисловий переворот, монополістичний капіталізм, державно-монополістичний капіталізм.

Економічна рента – це різниця між конкурентною заробітною платою, еквівалентною альтернативній вартості робочої сили і заробітною платою, яка формується на моносонічному ринку праці.

Централізація капіталу представляє собою збільшення розміру капіталу шляхом об'єднання капіталів декількох економічних суб'єктів в один.

Концентрація капіталу представляє собою збільшення розміру капіталу за рахунок капіталізації (реінвестиції) прибутку.

Фінансово-монополістичний капітал представляє собою банківський монополістичний капітал, що зрісся з монополістичним капіталом нефінансових галузей економіки.

Система участі в капіталі представляє собою взаємне володіння нефінансовими і банківськими корпораціями частками акціонерного капіталу.

Фінансові групи – це об'єднання фінансових і нефінансових монополій (олігополій) на основі системи участі, особистої унії та інших зв'язків, у тому числі родинних.

Фінансова олігархія – це капіталістична еліта, до якої належить верхівка монополістичної буржуазії, а також провідні менеджери найбільших корпорацій.

Складові революції в трудових відносинах у розвинених країнах Заходу: право робітників на організацію профспілок і укладання колективних договорів; введення мінімальної заробітної плати і допомоги по безробіттю, прийняття закону про соціальне страхування; право робітників на проведення страйків.

Країни, що розвиваються — країни зі слабо розвинутою економікою, невисоким економічним потенціалом, відсталою технікою і технологією, непрогресивною структурою промисловості та економіки в цілому, які намагаються перебороти бар'єр відсталості і вийти на рівень більш розвинутих країн. “Країна, що розвивається” ґрунтується на такому головному критерії: рівень розвитку товарно-грошових відносин.

Економічна система сучасного капіталізму (змішана економіка) — модель соціально-економічного розвитку, що передбачає поєднання приватної і державної форм власності, плану і ринку, проведення інституціонально-соціальних реформ для побудови прогресивного ладу.

Соціальна орієнтація економіки — політика держави в ринковій економіці, спрямована на створення нормальних умов для відтворення людини, незалежно від участі у виробництві і рівня доходу.

Економічною основою соціалізму є: суспільна власність на засоби виробництва; соціалістична планова система; суспільне управління економічними процесами.

Економічна система державного соціалізму — економічний лад, який характеризується державною власністю практично на всі речові ресурси і ухвалою економічних рішень через центральне економічне планування.

Економічна система соціалізму (за Марксовою концепцією) — це загальнонародна власність на речові фактори виробництва, що

поєднує в одній особі працівника і власника засобів виробництва, утворює трудовий і колективний характер асоціації виробників і визначає соціальну рівність між людьми як найсуттєвіший момент соціальної справедливості.

Загальна криза державного соціалізму — крах соціалізму як моделі організації суспільної економіки у кожній окремій країні і у світовій системі.

Науковий соціалізм — система поглядів К. Маркса і Ф. Енгельса про комуністичне суспільство на першій, нижчій фазі його розвитку.

Утопічний соціалізм — рання форма вчення про соціалізм, яка передувала вченню наукового комунізму.

Перехідна економіка — стан економіки, за якого вона переходить від попереднього до нового стану за рахунок здійснення кардинальних реформ економічної системи.

Природно-еволюційний тип перехідної економіки — категорія, яка відображає природну ходу еволюції економічних систем під впливом природнокліматичних, виробничо-економічних та соціокультурних факторів.

Реформаторсько-еволюційний тип перехідної економіки — категорія, яка відображає трансформацію економічної системи за умови певного свідомого регулювання перехідних процесів з боку суспільства.

Тема 16. Суть і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.

Світове господарство — це сукупність національних економік. Основними суб'єктами світового господарства є ТНК, національні господарства, міжнародні організації та міжнародні інтеграційні об'єднання.

Міжнародний поділ праці — це форма поділу суспільної праці, що переросла межі національних економік і призводить до спеціалізації окремих країн. Формами міжнародного поділу праці є: міжнародна спеціалізація і міжнародна кооперація.

Міжнародна спеціалізація — це зосередження виробництва певної продукції в окремих країнах.

Міжнародна кооперація — це форма міжнародного поділу праці, яка полягає в розвитку міжнародних виробничих зв'язків, що

виникають та існують між міжнародно спеціалізованими суб'єктами з метою поєднання взаємодоповнюючих процесів.

Інтернаціоналізація господарського життя – це зближення економік країн, що проявляється у зростанні виробничої взаємозалежності, міжнародного товарообороту, русі капіталів та робочої сили.

Транснаціональна компанія – це група підприємств інтернаціональних як за капіталом, так і за сферою діяльності.

Платіжний баланс – це статистичний звіт, в якому в систематизованій формі наводяться сумарні дані про зовнішньоекономічні операції даної країни з іншими країнами світу за певний період часу.

Міжнародні економічні відносини — система економічних зв'язків з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання, що вийшли за межі національних господарств.

Міжнародна торгівля — форма міжнародних економічних відносин, яка передбачає переміщення товарів і послуг за межі, що позначені державними кордонами.

Міжнародний рух капіталу (міжнародна міграція капіталу) — переміщення капіталів між країнами в пошуках вигіднішої сфери їх використання.

Міжнародна міграція робочої сили (міжнародна трудова міграція) — форма міжнародних економічних відносин, яка полягає у переливанні трудових ресурсів з одних країн в інші і виражає процес перерозподілу трудових ресурсів між ланками світового господарства.

Міжнародне науково-технічне співробітництво — форма міжнародних економічних відносин, що являє собою систему економічних зв'язків у сфері науки, техніки, виробництва.

Міжнародні валютні відносини — форма міжнародних економічних відносин, пов'язаних з функціонуванням грошей як світових.

Принцип абсолютних переваг (Адам Сміт) – це теорія міжнародної торгівлі, згідно якої міжнародна торгівля є вигідною в тому випадку, якщо 2 країни торгують такими товарами, які кожна з них виробляє з меншими витратами, ніж країна-партнер. Країни експортують ті товари, які вони виробляють з меншими витратами та імпортують ті товари, які виробляються іншими країнами з меншими витратами. Оскільки праця є єдиним фактором виробництва, умова

абсолютної переваги у витратах означає лише, що одній країні потрібно менше часу на виробництво одиниці товару, ніж іншій країні.

Принцип порівняльних переваг (Давід Рікардо) – це теорія міжнародної торгівлі, згідно якої країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, альтернативна ціна яких нижча, тобто які вони можуть виробляти з відносно нижчими витратами порівняно з іншими країнами. В цьому випадку торгівля буде взаємовигідною для обох країн незалежно від того, чи є виробництво в одній з них абсолютно більш ефективним, ніж в іншій. В результаті торгівлі на основі відносних переваг кожна країна отримує позитивний економічний ефект, який називається вигодою від торгівлі.

Валюта – це грошова одиниця певної країни.

Антидемпінгова політика – це діяльність держави, що перешкоджає реалізації товарів на світовому ринку за цінами нижчими, ніж внутрішні в країні-імпортері.

Квоти – це кількісні обмеження на ввіз або вивіз відповідних товарів, які запроваджуються на певний час.

Тема 17. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України.

Глобалістика – це самостійна галузь знань про найзагальніші планетарні проблеми сучасного і майбутнього розвитку людської цивілізації.

Глобальні проблеми характеризуються зв'язками та відносинами між державами й соціальними системами, суспільством у загальнопланетарному масштабі, які зачіпають життєві інтереси народів усіх країн і можуть бути розв'язані шляхом їх взаємодії.

Критерії, за якими проблеми відносяться до глобальних: вони потребують невідкладних скоординованих дій світового співтовариства.

Сфери дії глобальних проблем: взаємодія природи і суспільства; соціально-економічні та воєнно-політичні відносини; розвиток людини.

Джерела подолання глобальних проблем: міжнародне допомога у формі фінансових ресурсів; іноземні приватні інвестиції; ресурсне забезпечення програм.

ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ ПОНЯТЬ

А

1. Абсолютна земельна рента – 24
2. Абстрактна праця – 6, 11
3. Аграрні відносини – 24
4. Агропромисловий комплекс (АПК) – 24
5. Адміністративні (прямі) методи – 28
6. Адміністративно-командна економічна система – 9
7. Акції – 9
8. Акціонерне товариство (корпорація) – 9
9. Альтернативні витрати – 18
10. Амортизація – 15
11. Антидемпінгова політика – 33

Б

12. Біметалізм – 12
13. Бухгалтерський (розрахунковий) прибуток – 17
14. Бюджет сім'ї – 21

В

15. Валовий внутрішній продукт (ВВП) – 26
16. Валовий національний продукт (ВНП) – 26
17. Валюта – 33
18. Виробництво – 5
19. Виробнича економічна система – 8
20. Витрати виробництва – 17
21. Відрядна заробітна плата – 16
22. Відтворення капіталу – 14
23. Власність – 9

Г

24. Глобалістика – 33
25. Глобальні проблеми – 33
26. Господарський механізм – 28
27. Гранична корисність доходу – 21
28. Граничні витрати МС (Marginal Cost) – 28
29. Гроші – 11
30. Грошова економічна система – 8
31. Грошова маса – 11
32. Грошова система – 12

33. Грошовий капітал – 14

34. Грошові агрегати – 12

Д

35. Державне регулювання економіки – 28

36. Джерела подолання глобальних проблем – 33

37. Дивіденд – 23

38. Диференціальна рента I – 24

39. Диференціальна рента II – 24

40. Диференціальна рента III – 24

41. Диференціальна рента I_p – 24

42. Домогосподарство – 21

43. Досконала (чиста) конкуренція – 20

44. Дохід підприємства – 17

45. Другий великий суспільний поділ праці – 10

46. Дуополя – 20

Е

47. Економічна ефективність – 6

48. Економічна категорія – 4

49. Економічна надбудова – 7

50. Економічна рента – 29

51. Економічна система – 9

52. Економічна система державного соціалізму – 30

53. Економічна система соціалізму (за Марксовою концепцією) – 30

54. Економічна система сучасного капіталізму (змішана економіка) – 30

55. Економічне зростання – 27

56. Економічний базис суспільства – 7

57. Економічний експеримент – 4

58. Економічний закон – 4

59. Економічний прибуток – 17

60. Економічний прогрес – 7

61. Економічні (непрямі) методи – 29

62. Економічні витрати – 17

63. Економічні відносини – 8

64. Економічні інтереси – 7

65. Економічні моделі – 4

66. Економічні поняття – 4

67. Економічні принципи – 4

68. Економічна основа соціалізму – 33

- 69. Екстенсивний тип економічного зростання – 27
- 70. Екстенсивний шлях розширення виробництва – 6
- 71. Екстернальні теорії циклу – 27
- 72. Електронні гроші – 11
- 73. Елементи ринку – 19
- 74. Елементи соціально-економічних відносин – 7
- 75. Ефективна зайнятість – 28
- 76. Ефективність суспільного виробництва – 27

Ж

- 77. Жива праця – 10

З

- 78. Загальна криза державного соціалізму – 31
- 79. Загальна чи грошова форма вартості – 13
- 80. Загальний закон вартості – 11
- 81. Загальний закон грошового обігу – 12
- 82. Загальний поділ праці – 9
- 83. Загальні (повні, сукупні) витрати ТС (Total Cost) – 18
- 84. Зайнятість – 27
- 85. Закон Енгеля – 21
- 86. Закон зростаючих потреб – 7
- 87. Закон попиту – 20
- 88. Закон пропозиції –
- 89. Заощадження – 12
- 90. Заробітна плата – 16
- 91. Засоби виробництва – 6
- 92. Засоби праці – 6
- 93. Звужене відтворення – 25
- 94. Земля (природні ресурси) – 5
- 95. Змінні витрати VC (Variable Cost) – 18
- 96. Змістом закону економії часу – 6
- 97. Змішана економічна система – 9

І

- 98. Індивідуальний попит – 19
- 99. Індикативні методи – 29
- 100. Інтенсивний тип економічного зростання – 27
- 101. Інтенсивний шлях розширення виробництва – 6
- 102. Інтернальні теорії циклу – 27
- 103. Інтернаціоналізація господарського життя – 32
- 104. Інфляція – 12

- 105. Інфляція попиту – 12
- 106. Інфляція пропозиції – 12
- 107. Інформація – 5
- 108. Інфраструктура ринку – 19

К

- 109. Капітал – 5
- 110. Капітал підприємства – 13
- 111. Капіталізм вільної конкуренції – 29
- 112. Квоти – 33
- 113. Коефіцієнт Джині – 21
- 114. Командитне товариство – 22
- 115. Конкретна праця – 6,11
- 116. Концентрація капіталу – 29
- 117. Корисність блага – 7
- 118. Країни, що розвиваються – 30
- 119. Кредит – 24
- 120. Кредитні або депозитні гроші – 11
- 121. Кредитні гроші – 11
- 122. Крива виробничих можливостей (КВМ) – 6
- 123. Крива Лоренца – 21
- 124. Критерії, за якими проблеми відносяться до глобальних – 33
- 125. Кругообіг капіталу підприємства – 13

М

- 126. Методи регулювання ринкової економіки – 28
- 127. Механізм господарювання – 8
- 128. Міжнародна кооперація – 31
- 129. Міжнародна міграція робочої сили – 32
- 130. Міжнародна спеціалізація – 31
- 131. Міжнародна торгівля – 38
- 132. Міжнародне науково-технічне співробітництво – 32
- 133. Міжнародний поділ праці – 31
- 134. Міжнародний рух капіталу – 32
- 135. Міжнародні валютні відносини – 32
- 136. Міжнародні економічні відносини – 32
- 137. Мінімальна заробітна плата – 16
- 138. Мінова вартість – 10
- 139. Монометалізм – 12
- 140. Монополістична конкуренція – 20
- 141. Монополія – 20

142. Монопольна рента – 25

143. Монопсонія – 21

Н

144. Напрямки державного регулювання ринкової економіки – 28

145. Натуральне виробництво – 10

146. Науковий соціалізм – 31

147. Науково-технічна революція – 7

148. Науково-технічний прогрес – 7

149. Національне багатство – 26

150. Національний дохід (НД) – 26

151. Недосконала (обмежена) конкуренція – 20

152. Недостатнім відтворення капіталу – 14

153. Неповна зайнятість – 28

154. Непрямий вплив держави на економіку – 28

155. Неявні (внутрішні, непрямі, приховані, імпліцитні) витрати – 17

156. Номінальна заробітна плата – 16

157. Норма (рівень) процента – 23

158. Норма амортизації – 15

159. Норма нагромадження – 27

160. Норма прибутку – 18

161. Нормальний прибуток – 17

162. Нормативна політекономія – 4

163. Нуліфікація – 13

О

164. Об'єкти ринку – 19

165. Об'єкти розподільних відносин – 26

166. Об'єктом політичної економії – 4

167. Обмін – 5

168. Оборот капіталу підприємства – 14

169. Оборотний капітал – 14

170. Обсяг попиту – 19

171. Обсяг пропозиції – 20

172. Одноосібне володіння – 22

173. Ознаки капіталізму вільної конкуренції – 29

174. Олігополія – 20

175. Оптова (гуртова) торгівля – 19

176. Орендна плата – 25

177. Основний капітал підприємства – 14

- 178. Особистий дохід (ОД) – 23
- 179. Особистий дохід кінцевого використання (ОДКВ) – 26
- 180. Особистий розподіл доходів домогосподарств – 21

II

- 181. П'ятий великий суспільний поділ праці – 10
- 182. Паперові гроші – 11
- 183. Партнерство – 22
- 184. Перехідна економіка – 31
- 185. Перехідна економічна система – 9
- 186. Перший великий суспільний поділ праці – 10
- 187. Підприємництво – 22
- 188. Підприємницький дохід – 23
- 189. Підприємницькі здібності – 5
- 190. Підприємство – 22
- 191. Платіжний баланс – 32
- 192. Повна або розгорнута форма вартості – 13
- 193. Повна зайнятість – 28
- 194. Погодинна заробітна плата – 16
- 195. Поділ праці – 9
- 196. Позитивна політекономія – 4
- 197. Позичковий капітал – 23
- 198. Політекономія – 4
- 199. Попит – 19
- 200. Постійні витрати FC (Fixed Cost) – 18
- 201. Потреба – 7
- 202. Праця – 5
- 203. Предмети праці – 6
- 204. Предмет політекономії – 4
- 205. Прибуток – 17
- 206. Приватизація – 9
- 207. Приватна власність – 9
- 208. Приватні акціонерні товариства (ПрАТ) – 22
- 209. Принцип абсолютних переваг – 32
- 210. Принцип порівняльних переваг – 33
- 211. Принципи ринку – 19
- 212. Природно-еволюційний тип перехідної економіки – 31
- 213. Продуктивний капітал – 14
- 214. Продуктивні сили – 8
- 215. Прожитковий мінімум – 28

- 216. Пропозиція – 20
- 217. Проста праця – 10
- 218. Проста, одинична чи випадкова форми вартості – 13
- 219. Просте відтворення – 25
- 220. Просте відтворення капіталу – 14
- 221. Просте товарне виробництво – 10
- 222. Процент – 23
- 223. Прямий вплив держави на економіку – 28
- 224. Публічні акціонерні товариства (ПАТ) – 22

Р

- 225. Реальна заробітна плата – 16
- 226. Реальний капітал – 23
- 227. Рента – 24
- 228. Рентабельність підприємства – 18
- 229. Рентабельність продукції – 18
- 230. Реформаторсько-еволюційний тип перехідної економіки – 31
- 231. Ринкова економічна система – 8,9
- 232. Ринковий механізм – 19
- 233. Ринковий попит – 20
- 234. Ринкові відносини – 19
- 235. Ринок – 81
- 236. Ринок капіталів – 23
- 237. Ринок праці – 27
- 238. Ринок робочої сили – 27
- 239. Рівень інфляції – 13
- 240. Робоча сила – 6, 16
- 241. Робочий період – 16
- 242. Роздержавлення економіки – 9
- 243. Роздрібна торгівля – 19
- 244. Розподіл – 5
- 245. Розширене (розвинуте, капіталістичне) товарне виробництво – 10
- 246. Розширене відтворення – 25
- 247. Розширене відтворення капіталу – 14

С

- 248. Світове господарство – 31
- 249. Середні витрати АС (Average Cost) – 18
- 250. Символічні або декретні гроші – 11
- 251. Система національних рахунків (СНР) – 26

- 252. Система участі в капіталі – 30
- 253. Сільське господарство – 24
- 254. Складна праця – 10
- 255. Складові революції в трудових відносинах – 30
- 256. Соціальна ефективність – 7
- 257. Соціальна орієнтація економіки – 30
- 258. Специфічний закон грошового обігу – 12
- 259. Споживання – 5
- 260. Споживна вартість – 10
- 261. Споживчий надлишок – 21
- 262. Спосіб виробництва – 6
- 263. Стадії розвитку капіталістичної формації – 29
- 264. Суб'єкти ринку – 19
- 265. Сукупний суспільний продукт (ССП) – 25
- 266. Суспільна власність – 9
- 267. Суспільне відтворення – 25
- 268. Сфера самозайнятості – 27
- 269. Сфери дії глобальних проблем – 33

Т

- 270. Темп інфляції – 13
- 271. Товар – 10
- 272. Товариство з додатковою відповідальністю (ТзДВ) – 22
- 273. Товариство з обмеженою відповідальністю (ТзОВ) – 22
- 274. Товарне виробництво – 10
- 275. Товарний капітал – 14
- 276. Товарні гроші – 11
- 277. Торговий прибуток – 23
- 278. Точка беззбитковості – 18
- 279. Традиційна економічна система – 8
- 280. Транснаціональна компанія – 32
- 281. Третій великий суспільний поділ праці – 10
- 282. Тривалість обороту – 15

У

- 283. Уречевлена праця – 11
- 284. Утопічний соціалізм – 31

Ф

- 285. Фази економічного циклу – 27
- 286. Фіктивний капітал – 23
- 287. Фінансова економічна система – 8

- 288. Фінансова олігархія – 30
- 289. Фінансові групи – 30
- 290. Фінансово-монополістичний капітал – 29
- 291. Фіскальна економічна система – 8
- 292. Функції ринку – 19
- 293. Функціональний розподіл доходів домогосподарств – 21

Ц

- 294. Централізація капіталу – 29
- 295. Ціна землі – 25
- 296. Цінова економічна система – 8

Ч

- 297. Час виробництва – 16
- 298. Час обігу – 16
- 299. Час обороту капіталу – 16
- 300. Четвертий великий суспільний поділ праці – 10
- 301. Чинники виробництва – 5
- 302. Чистий внутрішній продукт (ЧВП) – 26
- 303. Чистий прибуток – 17

Ш

- 304. Швидкість обороту – 15
- 305. Швидкість обороту капіталу – 14

Я

- 306. Явні (бухгалтерські, зовнішні, прямі, експліцитні) витрати – 17

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Політична економія: навчальний посібник / за науковою ред. к.е.н., доц. О. І. Ємець. – Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г.М. 2017. – 328 с. – Рек. ВР ДВНЗ «ПНУ ім.В.Стефаніка» (19,06 д.а.).
2. Політична економія: навчально-методичний комплекс / О.І. Ємець. – Івано-Франківськ: Видавець Віктор Дяків, 2012.– 178 с.
3. Політекономія: методичні рекомендації до проведення практичних занять для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, які навчаються за освітньою програмою 076 "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність" галузі знань 07 "Управління та адміністрування" / Ємець О. І. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2019. – 64 с.
4. Щетинін А. І. Політична економія. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 480 с.
5. Економічна теорія: політична економія / за заг. ред. С. І. Юрія. –К: Кондор, 2009. – 604 с.

Навчальне видання

Ємець Ольга Іванівна

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ

Політекономія: словник термінів та понять для самостійної роботи студентів, які навчаються за освітньою програмою 076 "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність" галузі знань 07 "Управління та адміністрування" для здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Підписано до друку 03.10.2019 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 1,77. Тираж 100. Зам. 145.

Видавець Кушнір Г.М.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції: серія – ІФ № 31, від 26.01.2009 р.

76000, м. Івано-Франківськ,

вул. Шота Руставелі, 1

Стефаника

Тел. 099 700 47 45